

**Podkarpacki
Wojewódzki Konserwator Zabytków**

Przemyśl, dnia

K-RDZ.5140.19.2024.BŁD

Nr rejestru **A – 1819**

D E C Y Z J A

w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków

Na podstawie art. 3 pkt 1, 2, 12 art. 6, ust. 1 pkt 1, lit. b, art. 7, pkt. 1, art. 8, art. 9 pkt 1, art. 89 pkt 2 i art. 93, ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2022, poz. 840) oraz art. 104 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku kodeks postępowania administracyjnego (j. t. Dz. U. z 2023 r. poz. 775), w wyniku postępowania administracyjnego przeprowadzonego **z urzędu**

o r z e k a m:

wpisać do rejestru zabytków nieruchomych województwa podkarpackiego pod numerem rejestru **A – 1819** następujący zabytek: **historyczny układ urbanistyczny Dukli, gm. loco, powiat krośnieński, który określają:**

- 1. Historycznie ukształtowana konfiguracja terenu.**
- 2. Układ parcelacyjny.**
- 3. Układ ulic i placów wraz z ich granicami i liniami zabudowy.**
- 4. Historyczna zabudowa miasta i historyczne obiekty infrastruktury technicznej.**
- 5. Historyczna mała architektura.**
- 6. Zieleń komponowana.**
- 7. Nawarstwienia archeologiczne.**

w granicach zaznaczonych kolorem czerwonym na mapie w skali 1:2000, stanowiącej załącznik nr 1 do niniejszej decyzji:

1/ Granicę północną wyznacza:

- północna granica działki nr 8/2 od jej granicy zachodniej do styku z działką nr 9/2,
- zachodnia i północna granica działki nr 9/2,
- linia prosta łącząca północno-wschodni narożnik tej działki z północno-zachodnim narożnikiem działki nr 6/35 (przez działki nr 10/5 i 10/3),
- północna granica działki nr 6/35,
- wschodnia granica działek nr 6/35 i 11/1,
- północna granica działki nr 6/303,
- wschodnia granica działek nr 6/303 i 6/306,

- północno-zachodnia granica działki nr 16/1 od styku z działką nr 6/306 do styku z działką nr 558/1,
- północno-wschodnia granica działki nr 16/1,
- północno-wschodnia granica działki nr 27/4,

2/ Granicę wschodnią wyznacza:

- wschodnia granica działek nr 27/4 i 27/2,
- południowa granica działek nr 27/2 i części działki nr 29 do styku z linią prostą poprowadzoną od styku działek nr 60/13 i 57 przez działkę nr 35,
- północna granica działek nr 57, 56/1 i 56/2,
- zachodnia granica działek nr 56/2, 55/2 i 55/1,
- południowa granica działki nr 55/1 do styku z linią prostą poprowadzoną do narożnika północno-zachodniego działki nr 72/2 (przez działki nr 63/1 i 72/1),
- zachodnia granica działek nr 72/2 i 73/2,
- linia prosta poprowadzona od południowo-zachodniego narożnika działki nr 73/2 do styku działek nr 81 i 82 (przez działkę nr 77),
- północna granica działki nr 81,
- zachodnia granica działek nr 81, 86/2 i 86/1,
- południowa granica działki nr 86/1 do północno-wschodniego narożnika działki nr 164/1,

3/ Granicę południową wyznacza:

- południowa granica działek nr 164/1, 164/2, 159, 156/7 i 156/4,
- linia prosta poprowadzona od południowo-zachodniego narożnika działki nr 156/4 do południowo-wschodniego narożnika działki nr 166 (przez działkę nr 154),
- południowa granica działek nr 166 i 152/2,

4/ Granicę zachodnią wyznacza:

- zachodnia granica działek nr 152/2, 152/1, 95, 94, 93, 92,
- linia prosta łącząca północno-zachodni narożnik działki nr 92 z północno-wschodnim narożnikiem działki nr 97 (przez działkę nr 47),
- wschodnia granica działki nr 96,
- południowo-wschodnia i południowa granica działki nr 46/1,
- południowa granica działki nr 46/2,
- południowa i zachodnia granica działki nr 45,
- część południowej granicy działki nr 44/2 od styku z północno-zachodnim narożnikiem działki nr 45 do zachodniej granicy działki,
- zachodnia granica działki nr 44/2,
- południowa granica działki nr 44/1 od styku z północno-zachodnim narożnikiem działki nr 44/2 do styku z działką nr 35,
- zachodnia i północno-zachodnia granica działki nr 44/1 do linii prostej poprowadzonej w jej kierunku od południowo-zachodniego narożnika działki nr 20/3 i stanowiącej przedłużenie granicy zachodniej działki nr 20/3 (przez działki nr 35 i 832/1),
- zachodnia granica działek nr 20/3, 17 i 8/2.

U z a s a d n i e n i e

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyśle Delegatura w Krośnie w dniu 23 lutego 2023 roku wszczął z urzędu postępowanie administracyjne w sprawie wpisania do rejestru zabytków nieruchomych województwa podkarpackiego historycznego układu urbanistycznego Dukli. Zawiadomienie o wszczęciu postępowania zamieszczono na tablicy ogłoszeń w Urzędzie Miejskim w Dukli, podano do wiadomości Burmistrzowi Dukli oraz na stronie internetowej WUOZ w Przemyśle i Starostwa Powiatowego w Krośnie oraz na tablicy ogłoszeń w siedzibie WUOZ Delegatury w Krośnie. Do zawiadomienia o wszczęciu niniejszego postępowania dołączono mapę z oznaczonym kolorem czerwonym zasięgiem obszaru, który został wytypowany do objęcia ochroną konserwatorską celem zebrania uwag i informacji na temat planowanego wpisu. Zebrano materiał dowodowy niezbędny do rozstrzygnięcia sprawy i w styczniu 2024 roku zakończono postępowanie na etapie prowadzonym przez WUOZ Delegaturę w Krośnie.

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdza się co następuje poniżej:

Przedmiotem wpisu do rejestru zabytków jest układ urbanistyczny Dukli, reprezentatywny dla rozwoju miasta, jaki dokonał się na przestrzeni kilkuset lat. Obszar zawarty między granicami określonymi w sentencji niniejszej decyzji prezentuje zróżnicowane założenia przestrzenne sprzęgnięte ze sobą wielowiekowymi zależnościami administracyjno-gospodarczymi. Ich świadectwem jest zachowana historyczna kompozycja miasta złożona z ukształtowanego na przełomie XIV i XV wieku układu urbanistycznego z rynkiem, zespołu kościelno-plebańskiego św. Marii Magdaleny, którego korzenie sięgają XV wieku, XVI-wiecznego dworu obronnego przekształconego w XVIII-wieczne założenie pałacowo-parkowe, XVIII-wiecznego zespołu klasztornego oraz zespołu nekropolii – powiązanych relacjami kompozycyjnymi i kontekstem historycznym.

Miasto Dukla jest kształtującym się od średniowiecza ośrodkiem miejskim położonym na północnym skraju Beskidu Niskiego i przedpołu Przełęczy Dukielskiej (będącej największym obniżeniem głównego grzbietu Karpat), u podnóża góry Cergowej. Pierwsza lokacja wsi Dukla nastąpiła w 1358 roku; mogła to być niewielka osada nieopodal rzeki Jasiołka, która jednak nie rozwinęła się w samodzielnie funkcjonującą wieś. Powtórna lokacja w 1373 roku powołała do życia nową osadę wokół istniejącego kościoła parafialnego pw. św. Marcina, gdzie rzeka Dukielka i ciągnąca się wzdłuż niej droga stały się jej osią kompozycyjną. Osada ta, zlokalizowana w miejscu dzisiejszej wsi Teodorówka, stała się później zachodnim przedmieściem nazywanym Starą Duklą.

Lokacja właściwego miasta na prawie magdeburskim, w miejscu centrum obecnego założenia staromiejskiego nastąpiła dopiero w 1402 roku. Miasto w swych historycznych granicach zorganizowane było na dwa sposoby przy zachowaniu jedności planistycznej. Jego wschodnią część stanowił rynek z przyległymi do niego pasmami parcelowymi rozdzielonymi ulicami, z kolei zachodnia część prezentowała układ zbliżony do typu ulicowo-pasmowego.

O wyborze miejsca pod rozplanowanie Dukli decydowała topografia terenu oraz układ istniejących dróg. Zlokalizowana została ona w dolinie, będąc otoczona wodami rzek Jasiołki (od wschodu), Dukielki z jej dopływami (od północy i zachodu) oraz nieistniejącego dziś potoku, który domykał utworzony wodami obwód od południa, zasilając fosy towarzyszące obwałowaniom miejskim, co w naturalny sposób zwiększało walory obronne miasta.

W organizacji dukielskiego założenia widoczne jest powiązanie lokacji z układem cieków wodnych – niektórzy badacze korelują tę zależność z wpływami cysterskimi i charakterystycznym dla tej reguły klasztornej prowadzeniem gospodarki przy wykorzystaniu potencjału wody (płynącej i stojącej). W kontekście Dukli, liczne źródła potwierdzają istnienie w mieście m.in. tartaków, kuźni, młynów wodnych oraz stawów rybnych.

Schemat sieci dróg w regionie miał również wpływ na rozplanowanie układu urbanistycznego i determinował fazy rozwoju miasta. Pierwotnie przez Duklę przebiegał trakt komunikacyjny na osi wschód-zachód. Wraz z powstaniem miasta został on skorygowany tak, aby główny szlak handlowy biegnący doliną rzeki Jasiołka, nazywany później Traktem Węgierskim, przebiegał przez dukielski rynek; w późniejszym czasie został rozbudowany o rozgałęziające się drogi na północ od miasta.

Dzisiejsza perspektywa historyczna sytuuje Duklę jako miasto, na którego powstanie i rozwój miał wpływ trakt handlowy. Znamiennym jest, że Dukla – zwłaszcza początkowo – rozwijała się niejednorodnie a na pierwotny zastój miał wpływ brak przywilejów handlowych. Prawo składu wcześniej uzyskały inne miasta w bliskich lokalizacjach względem Dukli, jak Jaślica i Żmigród, dlatego też sama Dukla nie odgrywała tak wiodącej roli na szlaku handlowym. Dopiero po ponad 100 latach od lokacji miasta, zmieniła się dynamika jego rozwoju. Ówczesny właściciel Dukli, Jan Jordan z Zakliczyna uzyskał w 1540 roku przywilej umożliwiający organizację targów i jarmarków w mieście. W 1546 roku ustanowiono komorę celną, a w 1588 roku nadano Dukli prawo składu win węgierskich. Wydarzenia te przyczyniły się do rozwoju miasta jako nie tylko ważnego węzła komunikacyjnego, ale też prężnego ośrodka kupieckiego, pośredniczącego w kontaktach handlowych z dużymi ośrodkami miejskimi. Wpłynęło to wymiennie na ukształtowanie i rozwój rynku z murowanym ratuszem pośrodku, rozległymi piwnicami rynkowymi pełniącymi rolę magazynów, czy podcieniami handlowymi na frontach budynków przyrynkowych.

Bardzo ścisła zabudowa przyrynkowa wskazuje na obecność umocnień obronnych i ich wpływ na kształtowanie się miasta. Dzisiaj dokładne granice tych obwarowań nie są w pełni czytelne, fortyfikacje najpewniej tworzyły ziemne umocnienia bastionowe, które zamykały bloki przyrynkowe – ich relikty w formie nasypów i murów oporowych zachowały się chociażby w północno-wschodnim narożu rynku (przy ulicy Podwale i odcinku ulicy 3-go Maja do ulicy Trakt Węgierski). Lokalizacja ta jest też wskazywana, jako potencjalne umiejscowienie ufortyfikowanego dworu, który według przekazu historycznego miał znajdować się przy rynku.

Miasto średniowieczne zgrupowane wokół rynku i ograniczone fortyfikacjami już od początku posiadało aneksy w postaci obszarów należących do plebana oraz właścicieli Dukli. W XV wieku powstała na północno-zachodnim obrzeżu miasta, nad potokiem cała enklawa wraz z folwarkiem plebańskim w zakolu Dukielki, związana z nowym kościołem parafialnym pw. św. Marii Magdaleny. Kościół ten, wzniesiony około 1461 roku, posadowiony został na nasypie ziemnym tworzącym rodzaj wyniesionej platformy, będącej zarazem częścią miejskich fortyfikacji.

Źródła wskazują, że w XVI wieku na północ od rynku, w miejscu późniejszego pałacu istniał już dwór obronny. Otaczały go fortyfikacje, później rozbudowywane (tak jak i dwór) i otoczone rozległym systemem zalewów (teren ten w XVIII wieku przekształcono w park pałacowy).

Procesy przemian układu miejskiego były rezultatem następujących po sobie okresów prosperity oraz zastoju, rozbudowy wraz z nowymi fundacjami oraz destrukcyjnego działania żywiołów, nie tylko naturalnych, ale w równym stopniu tych wojennych i politycznych. Tempo i skala przemian wynikała z charakteru miasta, od początku stanowiącego własność prywatną, domenę rodów szlacheckich i magnackich, przekazywaną drogą dziedziczenia lub transakcji kupna-sprzedaży. Dukla początkowo stanowiła wieś rycerską rodu Bogoriów, później była miastem należącym kolejno do Grzymalitów, Czykowskich, Jana Jordana z Zakliczyna, Zborowskich i Drohojowskich, od których w 1601 roku kupił ją Andrzej z Kurozwęk Męciński. Wdowa po nim sprzedała swoją część Dukli w 1636 roku Franciszkowi Bernardowi Mniszchowi i on to zapoczątkował dukielską linię Mniszchów. Późniejszymi właścicielami Dukli byli Ossolińscy z Tęczyna, Stadniccy i Męcińscy. W 1925 roku rodowe dobra dukielskie stały się własnością Tarnowskich.

Miasto Dukla prezentuje układ prosty, ortogonalny założony w oparciu o tzw. model 9-polowy, gdzie w centrum znajduje się rynek (będący prostokątem o wymiarach ok. 90×60 m), wokół którego rozmieszczone są poszczególne bloki zabudowy. Plac rynkowy usytuowany został na głównej osi kompozycyjnej miasta, w linii ciągu komunikacyjnego związanego z głównym traktem handlowym w regionie, łączącym Kraków z południowo-wschodnią częścią Europy. Z planu katastralnego z 1851 roku wynika, że w narożu południowo-zachodnim rynku funkcjonował wyodrębniony dodatkowy plac o regularnym kształcie, otoczony zwartą zabudową, przypominający mały rynek. Podobieństwo do rynku może być tym większe, że pośrodku znajdował się budynek prawdopodobnie mieszczący kramy handlowe. Całość tej zabudowy była drewniana. Plac pełniąc pomocniczą funkcję dla głównego rynku mógł służyć celom handlowym.

W układzie współczesnych parcel czytelny jest rytm podziałów nadanych jeszcze w czasie lokacji. Rytm ten utrzymują również fasady kamienic w pierzejach: północnej, wschodniej i południowej. W zachodniej pierzei powojenna zabudowa nawiązuje do tej historycznej. Fasady są zrytmizowane, ale bez powtórzenia przedwojennych podziałów własnościowych. Badania architektoniczne pokazują, że w partii piwnic wielu kamienic przetrwały wątki murów najstarszej zabudowy. Pierwotnie mieszczańskie domy drewniane miały murowane i sklepione kolebkowo piwnice. Najstarsze komory piwniczne sięgają czasów późnego średniowiecza. W wielu przypadkach rozplanowanie parteru obecnej zabudowy różni się z układem komór piwnicznych. Charakterystycznym dla Dukli jest usytuowanie piwnic z frontową komorą równoległą do rynku i tylnymi prostopadłymi do niej – przypominające krośnieńskie kamienice z przedprożami, których układ wykształcił się w XV wieku i był kontynuowany jeszcze w XVII wieku. Około XVII wieku nastąpiły przekształcenia dukielskiej zabudowy rynkowej z drewnianej na murowaną. Kształt kamienic oraz zabudowa wewnątrz parcel wykryształizowały się w XVIII wieku, kiedy miasto przeżywało swą świetność, w okresie gdy jego właścicielami byli Mniszchowie.

Rozwój Dukli w XVII i XVIII wieku przyczynił się do znacznej rozbudowy kamienic, niejednokrotnie zyskiwały one drugie, a nawet trzecie piętro, nakryte wysokim łamanym dachem mansardowym. Przekazy źródłowe (bazujące na opracowaniach Romelii Starzeńskiej, towarzyszących koncepcji przebudowy Dukli z lat 1918-1925 w myśl rekonstrukcji zabudowy z czasów XVIII-wiecznej świetności miasta) wskazują na formowanie się w rynku rozległych kamienic (powstających poprzez łączenie 2 sąsiadujących

budynków) o często bardzo reprezentacyjnym charakterze, zbliżonych swą skalą i formą do niewielkich pałacików miejskich lokowanych w ścisłej zabudowie rynku. Wiele kamienic przyrynkowych, oprócz pierwotnych piwnic, zachowało również masywne (osiągające często 1 m grubości) historyczne mury parteru ze sklepieniem kolebkowym i żaglastym, mogące świadczyć o pierwotnie znacznie większej skali budynków. Zabudowania Dukli były niszczone kolejnymi pożarami w latach 1738, 1810 i 1821; miasto dotknęło również trzęsienie ziemi w 1786 roku. Jego odbudowa następowała zazwyczaj w znacznie mniejszej skali i formie, opartej na tradycjach miejscowego budownictwa małomiasteczkowego z wiodącymi wpływami stylu józefińskiego, łączącego elementy baroku i klasycyzmu oraz ograniczeniami wynikającymi z ustawodawstwa zaborcy.

Zabudowa przyrynkowa nie wykazywała tendencji do tworzenia zamkniętych układów przestrzennych w obrębie działki. W okresach historycznych przylegające do siebie segmenty zabudowy działek były zróżnicowane na murowane od frontu i drewniane, które często wypełniały wnętrza albo tyły. Obecnie brak jest drewnianych obiektów budowlanych w tkance tej części miasta. Luźno ustawione segmenty można obserwować we wschodnim bloku zabudowy. Przez eliminację tylnych partii zabudowy zniszczonej w czasie II wojny światowej powiększyła się powierzchnia podwórek kamienic rynkowych.

W granicach fragmentu Dukli, będącego przedmiotem niniejszego postępowania i obejmującego m.in. obszar rynku, zachowało się wiele dzieł architektury, wpisujących się w układ urbanistyczny i stanowiących przykłady zabytkowej zabudowy miasta o widocznych korelacjach pomiędzy usytuowaniem a rangą społeczną i formą obiektów noszących ślady wielu nawarstwień historycznych:

1. ratusz – usytuowany w centrum placu rynkowego, stanowiący dominantę architektoniczną założenia rynkowego, uznawany za pierwszy murowany budynek w Dukli (nr rejestru zabytków: A-1398 z 22.10.1991 r.);
2. ulica 3-go Maja 2 – kamienica usytuowana w północnej pierzei rynku stanowiąca jego zamknięcie krajobrazowe. Dawniej przy niej przebiegała główna ulica wylotowa z rynku w kierunku kościoła, pałacu i klasztoru (nr rejestru zabytków: A-251 z 24.10.1991 r.);
3. Rynek 1 – kamienica z 2 połowy XVIII wieku z sienią przelotową sklepioną żaglasto, na fasadzie ma zachowane ślady zamurowanych podcieni;
4. Rynek 2 – kamienica z zachowanym wnętrzem parteru sklepionym kolebkowo z lunetami i tzw. kapą czeską, posadowiona na kamiennych piwnicach sklepionych kolebkowo (nr rejestru zabytków: A-657 z 26.09.2011 r.);
5. Rynek 3 – kamienica posadowiona na kolebkowo sklepionych komorach piwnicy; w pomieszczeniach parteru są zachowane sklepienia żaglaste z 2 połowy XVIII wieku oraz ślady podcieni z XVIII wieku;
6. Rynek 4 oraz 7 – kamienice północnej pierzei rynku, w których wnętrzach zachowały się sklepienia kolebkowe, krzyżowe i żaglaste (tzw. kapa czeska) z 2 połowy XVIII wieku;
7. Rynek 8 – współczesna kamienica położona na 3 działkach z czasów lokacji. Budynek ten zlokalizowany został wraz z przylegającą działką nr 71 w północno-wschodnim narożu rynku posiadającym wyeksponowaną formę terenową ukształtowaną jako taras, którego brzegi ujęte są kamiennym obwarowaniem (tyły bloku północno-wschodniego rynku zamknięte są murem oporowym oddzielającym je od ulicy Podwale). Ten fragment miasta ma związek z XVII-wieczną fortyfikacją bastionową. Pomimo wtórnych zabudowań,

zachowały się ślady starszych piwnic i fundamentów. Istnieją uzasadnione przypuszczenia o istnieniu w tym miejscu dworu obronnego, którego relikty mogą kryć się pod powierzchnią ziemi;

8. Rynek 9 – kamienica we wschodniej pierzei rynku z zachowanym w znacznym stopniu historycznym opracowaniem fasady. Na parterze znajdują się ślady sklepień żaglastych z 2 połowy XVIII wieku. Przed II wojną światową w budynku mieściła się ochronka dla sierot żydowskich;
9. Rynek 16 – kamienica usytuowana przy dawnym Trakcie Węgierskim (obecnie ulicy Kościuszki), rozległa, na planie litery L, murowana z kamienia rzeczno, posiada piwnice i parter sklepione kolebkowo z lunetami, krzyżowo i żaglasto (nr rejestru zabytków: A-89 z 16.01.1986 r.);
10. Rynek 18 – tzw. Dom Rabina. Budynek w południowej pierzei rynku, powstały z połączenia dwóch przylegających kamienic, określany jako powstały w XVI wieku pałac miejski Jana Męcińskiego, w XVIII wieku pełniący już tylko funkcję kamienicy czynszowej. W XIX wieku stał się siedzibą rabina i pełnił taką funkcję do II wojny światowej;
11. Rynek 23 – budynek datowany na 2 połowę XVIII wieku. Jedyny zachowany historyczny obiekt w zachodniej pierzei rynku.

Działania II wojny światowej spowodowały znaczne zniszczenia zabudowy przyrynkowej Dukli. W czasie odbudowy miasta w 2 połowie XX wieku tylko częściowo przywrócono oryginalną formę zabudowy tej części miasta. Powstanie tzw. obwodnicy Dukli (droga krajowa nr 9), omijającej jedynie ściśle centrum z rynkiem, powiększyło znacząco utratę zabytkowej substancji miasta i zdeformowało historyczny układ komunikacyjny.

Kolejnymi elementami historycznego układu urbanistycznego Dukli są zespoły: kościelno-plebański kościoła farnego, pałacowo-parkowy oraz klasztorny oo. Bernardynów, organizujące i waloryzujące estetycznie przestrzeń osi widokowej pomiędzy rynkiem a założeniem klasztornym.

W północno-zachodniej części miasta zlokalizowano kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny. Pierwotnie drewniany, po pożarze w 1738 roku, z inicjatywy właściciela Dukli Józefa Wandalina Mniszcha został odbudowany jako murowany. Barokowa świątynia jest centralnym obiektem całego założenia kościoła farnego, składającego się również z dzwonnicy usytuowanej w obwodzie ogrodzenia na osi prezbiterium, placu przykościelnego wraz ze znajdującym się na nim cmentarzem oraz reprezentacyjnego ogrodzenia z bramą. W bezpośrednim sąsiedztwie kościoła znajduje się plebania, za którą rozciągają się tereny należące od czasów lokacyjnych do majątku kościelnego. Kościół parafialny wraz z dzwonnica są wpisane do rejestru zabytków na mocy decyzji nr A-6 z 15.11.1948 r. Natomiast związane z nimi elementy małej architektury, jak rzeźba św. Jana Nepomucena z dziedzińca przed plebanią, figura św. Józefa z placu od strony południowej kościoła parafialnego oraz brama kościelna prowadząca do kościoła od strony plebanii i pałacu są wpisane do rejestru zabytków ruchomych na mocy decyzji nr B-158 z 19.05.2006 r.

W XVI wieku, ówcześni właściciele Dukli – ród Jordanów – wybudowali na północ od miasta zamek, zapewne sprzężony z miastem w jeden system obronny. Z badań archeologiczno-architektonicznych wynika, że był on usytuowany na wschód od obecnego pałacu. Mógł korespondować z usytuowanym przy rynku dworem, połączony z nim

drewnianym mostem zlokalizowanym zapewne w północno-zachodnim ufortyfikowanym narożu miasta (obecnie w tym miejscu znajduje się jaz na rzece Dukielce, nr rejestru zabytków: B-1028 z 28.04.2022 r.).

W 1636 roku podzielono miasto na 3 części. Połowa miasta i ufortyfikowany dwór przy rynku stały się własnością Wojciecha Męcińskiego, druga połowa miasta przypadła Janowi Męcińskiemu, natomiast zamek przeszedł w ręce Franciszka Wandalina Mniszcha, który przekształcił go w fortyfikację 4-bastionową opartą na założeniu *palazzo in fortezza* (z wjazdem od południa). Na początku XVIII wieku Mniszchowie scalili własność w jednych rękach. Przebudowali zamek w założenie pałacowo-parkowe. Zmianie uległa oś założenia na układ wschód-zachód z fasadą od zachodu. Na pozostałościach bastei powstały dwie oficyny, całość powiązano z założeniem ogrodowym zgodnie z założeniami typu *entre cour et jardin* (ogród oparto na wzorach André Le Nôtre'a, co wskazuje na wpływy saskie). Obecnie w skład założenia, wchodzi: pałac, dwie oficyny, lodownia, kaplica, park, most w parku oraz ogrodzenie pałacowe (nr rejestru zabytków: A-1164 z 02.04.1992 r.). Znajdują się tu również domek ogrodnika wraz ze szklarnią oraz taras ogrodowy, którego powstanie można wiązać z pracami budowlano-modernizacyjnymi w latach 1764-65. Obiekty te zostały wybudowane przy zewnętrznej, południowej stronie muru kurtyny 4-bastionowej fortyfikacji obronnej o XVII-wiecznej tradycji, gdzie południowa kamienna ściana z pochyłością to pozostałość fragmentu muru kurtynowego fortyfikacji bastionowej. Do dóbr pałacowych należały też: powozownia, stajnia cugowa, kuźnia oraz ogiennia dworska usytuowane po zachodniej stronie założenia. Wzdłuż obecnej drogi do Dukli od strony Zboisk tuż za ogrodzeniem parku pałacowego prowadzi aleja akacjowa wpisana do rejestru zabytków pod nr A-801 z 20.02.2013 r. Zachowała się jako jedyna z trzech dróg dojazdowych do miasta wysadzanych drzewami (widocznych na katastrze z połowy XIX wieku) i prowadzących do rezydencji magnackiej. Nie bez znaczenia jest także jej rola w układzie urbanistycznym Dukli.

Poza ograniczonym murami zespołem pałacowym umiejscowione zostały zabudowania pomocnicze pałacu:

1. browar – powstały w połowie XVIII wieku, zajmujący odrębną wydłużoną działkę ograniczoną rzekami: Jasiołką i Dukielką z jednej strony i ogrodzeniem parku pałacowego z drugiej strony.
2. kamienica przy ulicy 3-go Maja 1 – wzniesiona w 2 połowie XVIII wieku, należąca prawdopodobnie do zabudowań pałacowych (tzw. „Biały Pałac” wzniesiony dla gości rodu Ossolińskich). Elewacje i forma dachu kamienicy są wpisane do rejestru zabytków pod nr A-1654 z 11.02.2020 r.
3. budynek sądu grodzkiego przy ulicy Trakt Węgierski 14, powstały w 2 połowie XIX wieku i pełniący różne funkcje publiczne.
4. budynek administracyjny przy ulicy Trakt Węgierski 16, wzniesiony w końcu XIX wieku zapewne z wykorzystaniem pozostałości wcześniejszego XVIII-wiecznego budynku.
5. poczta przy ulicy Bernardyńskiej 1, budynek powstały w 1891 r. ufundowany przez hr. Adama Męcińskiego.
6. dom „Pod Lipami” przy ulicy Strycharskiego 1 – wzniesiony w XVIII wieku należący do zabudowań pałacowych jako tzw. „Wdowi dom” (nr rejestru zabytków: A-47 z 27.11.1984 r.).

Na północny zachód od założenia pałacowego zlokalizowany został zespół klasztorny bernardynów w Dukli, usytuowany w pobliżu centrum miasta, na północny zachód od rynku, na terenie ograniczonym kamiennym murem z bramami, o lekkim spadku w kierunku południa ku dolinie rzeki Dukielki. Do końca lat 50-tych XVIII wieku funkcjonował na tym miejscu drewniany kościół. Przy nim osadził się klasztor, wybudowany w latach 1742-1750. Kościół wraz z przylegającym do niego klasztorem stanowi centrum rozległego założenia. Poprzedzony jest obszernym dziedzińcem, od południa zamkniętym dekoracyjnym ogrodzeniem z barokową bramą, która swą bogatą formą powiązaną kompozycyjnie z rzeźbiarsko opracowanymi obiektami małej architektury, tworzy atrakcyjne estetycznie wnętrza krajobrazowe (rejestr zabytków: kościół klasztorny i klasztor – nr A-1058 z 05.01.1968 r.; mur kamienny wokół klasztoru, brama klasztorna i ogrodzenie – nr A-1238 z 04.04.2014 r., figury franciszkanina i św. Jana z Dukli z bramy frontowej dziedzińca pielgrzymkowego oraz figura NMP Niepokalanie Poczętej stojąca na tym dziedzińcu – nr B-124 z 10.06.2005 r.).

W bezpośrednim otoczeniu zespołu klasztornego zlokalizowane są 3 nekropolie o walorach artystycznych, krajobrazowych i historycznych: parafialny cmentarz dukielski, którego zespół 29 nagrobków jest wpisany do rejestru zabytków (w obrębie kwatery 4 – nr B-568 z 24.01.2013 r.; w obrębie kwatery 3 – nr B-724 z 19.11.2015 r.; w obrębie kwatery 6 – nr B-855 z 08.09.2017 r.; nagrobek Tekli Teleżyńskiej – nr B-748 z 25.01.2016 r.) oraz dwa cmentarze wojenne, mające szczególne znaczenie kommemoratywne dla wielu narodowości uczestniczących w walkach na Przełęczy Dukielskiej w czasach I oraz II wojny światowej.

W granicach wpisywanego do rejestru zabytków obszaru znajduje się również kapliczka przydrożna z wyposażeniem – ulica Trakt Węgierski/ulica Żwirki i Wigury (nr rejestru zabytków: B-621 z 10.09.2013 r.).

Wartość poszczególnych założeń przestrzennych i obiektów, będących składowymi historycznego układu urbanistycznego Dukli jest uwarunkowana kontekstem szerszego krajobrazu miejskiego. Składa się on zarówno z kształtującego się od XIV wieku rozplanowania zabudowy, układu dróg i komponowanej zieleni, jak też z atrakcyjnego krajobrazu naturalnego, prezentującego bogatą rzeźbę terenu warunkującą kompozycję układu urbanistycznego z rynkiem, zespołem kościelno-plebańskim, założeniem pałacowo-parkowym, zespołem klasztornym oraz zespołem nekropolii.

Sposób rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych miasta prezentuje materialne relikty historycznych przemian następujących od czasów średniowiecza, szczególnie dynamicznych w czasach XVII i XVIII-wiecznej prosperity miasta, na którą wpływ miały fundacje magnackie i jest obszarem ich wzajemnego oddziaływania. Elementami dopełniającymi są komponenty artystyczne i niematerialne wynikające z relacji stylowych, przestrzennych i kulturowych sfery społecznej (rynku), prywatnej (pałacu) i religijnej (kościółów).

Obszar Dukli, kształtujący się przez kilkaset lat ukazuje ciągłość procesów urbanizacyjnych. Poszczególne etapy rozwoju są dobrze widoczne w strukturze miasta, zarówno w jego rozplanowaniu jak i architekturze. W obecnym układzie kompozycyjnym Dukli dobrze zachowało się pierwotne założenie urbanistyczne widoczne w proporcjach placu rynkowego, rozmieszczeniu ulic wychodzących z rynku, ukształtowaniu pasm parcelowych oraz kompozycji założeń kościelnych i pałacowych. Mimo że parcele od strony rynku są ściśle zamknięte dość jednorodnymi gabarytowo i pod względem wystroju

architektonicznego kamienicami, budynki te noszą cenne ślady wielu nawarstwień historycznych, które nie były dotychczas przedmiotem dokładnych badań.

Wpływ na kompozycję historycznego układu urbanistycznego Dukli ma również zespół pałacowo-parkowy oraz zabudowania pomocnicze pałacu, charakteryzujące się w większości uprzywilejowanym usytuowaniem na zamknięciach wewnątrz krajobrazowych i osi widokowych miasta. Natomiast aleja akacyjowa wraz z parkiem pałacowym dopełnia formę przestrzenną tej części miasta, o wyróżniające się w skali regionalnej przykłady historycznej zieleni komponowanej.

Pomimo kolejnych przemian własnościowych i stylowych, zespół budynków pałacowych nadal charakteryzuje się jednolitą kompozycją przestrzenną, stanowiąc wartościowe świadectwo historycznych nawarstwień architektonicznych i inspiracji, sytuujących to założenie w kręgu wiodących nurtów europejskich.

Zabudowania zespołu kościelno-plebańskiego organizują i waloryzują estetycznie przestrzeń osi widokowej pomiędzy rynkiem a założeniem klasztornym oo. Bernardynów, który z kolei swoją skalą, bryłą i ułożeniem wpisuje się harmonijnie w ukształtowanie terenu, stanowiąc dominantę w sylwecie układu urbanistycznego Dukli.

Obszar Dukli nie został dotychczas w pełni przebadany archeologicznie. W połowie XX wieku badania na tym terenie prowadzili m.in. A. Fastnacht oraz A. Źaki, opracowując przekrojowo historię osadnictwa na terenie Karpat. W badaniach pn. Archeologiczne Zdjęcie Polski w 1978 roku oceniono teren miasta jako relatywnie ubogi w ślady osadnictwa z czasów rzymskich i wczesnośredniowiecznych. Pomimo odnalezienia w bezpośrednim sąsiedztwie Dukli monet rzymskich i śladów kultury łużyckiej, w obrębie historycznego układu urbanistycznego miasta dotychczas nie stwierdzono, wcześniejszych od lokacyjnego, śladów jednostek osadniczych.

Archeologiczne badania poszukiwawcze na obszarze obejmującym miasto Duklę i część gminy Dukla, zostały przeprowadzone w 1993 roku. W obrębie historycznego układu urbanistycznego zlokalizowane zostały dwa stanowiska archeologiczne: na terenie założenia pałacowego i na obszarze rynku. Badania w poszczególnych fragmentach rynku były prowadzone również w kolejnych latach, przyczyniając się do poszerzenia wiedzy na temat formy, jak też funkcji przyrynkowej zabudowy, stanowiąc zarazem zasadny przyczynek do dalszych badań archeologiczno-architektonicznych dukielskiego układu urbanistycznego. W trakcie prac związanych z rewitalizacją dukielskiego rynku w 2016 roku w strefie zachodniej pierzei przeprowadzone zostały badania sondażowo-architektoniczne piwnic rynkowych. Określono wówczas ich układ i budowę, stwierdzono również obecność grubych pokładów materiału geologicznego przesyconego spalenizną, w których odnaleziono monety z XVII wieku, tzw. „boratynki” oraz skorupy naczyń datowanych na XVII i XVIII wiek. Natomiast w trakcie badań prowadzonych w 2021 roku, towarzyszących pracom ziemnym na linii stanowiącej północne przedłużenie zachodniej pierzei rynku (przy obecnej ulicy Trakt Węgierski), odnaleziono relikty zabudowań, które można łączyć z murowanymi budynkami widocznymi zarówno na józefińskiej mapie topograficznej tzw. mapie Miega (1779-1783), jak też mapie katastralnej z 1851 roku. Ich naziemne pozostałości można również dostrzec na fotografiach z 1 połowy XX wieku.

Jak wynika ze źródeł, miasto lokacyjne posiadało dwie drewniane bramy, które nie przetrwały do naszych czasów. Nie zachowały się też ich widoczne ślady, co stanowi przyczynek do dalszych badań historycznego układu urbanistycznego Dukli.

Badacze wyróżniają co najmniej dwa etapy kształtowania się miasta, które są dzisiaj dostrzegalne dzięki rozpoznaniu dwóch różnych historycznych systemów miar wprowadzonych dla wytyczania miasta, co powoduje, że układ urbanistyczny Dukli jest interesującym przykładem kształtowania się i rozwoju miast tej części Europy.

Badania archiwalne (oparte na materiale ikonograficznym i źródłowym), jak też badania archeologiczne i architektoniczne pokazują, że historyczne założenie urbanistyczne Dukli, powstałe w wyniku XV-wiecznej lokacji, odznacza się dużą trwałością i mimo upływu wieków jest czytelne w planie dzisiejszego miasta. Wskazywali na to m.in.: L. Kozakiewicz w swym *Studium historyczno-urbanistycznym...* oraz A. Tur w *Opinii historyczno-urbanistycznej*, stojącej w pewnej opozycji do wcześniejszego opracowania, co zauważa J. Figurska-Dudek w *Dukla. Historia rozwoju przestrzennego do końca XVI wieku*, podkreślając potrzebę i znaczenie dalszych badań architektoniczno-urbanistycznych, wynikające z rozbieżności w dotychczasowych interpretacjach analizy układu przestrzennego Dukli.

Jak podkreślono nośnikiem wartości historycznego układu urbanistycznego Dukli jest w szczególności jego układ parcelacyjny zachowujący pierwotną kompozycję przestrzenną i determinujący od wieków główne strefy zabudowy miasta. Elementami dopełniającymi są komponenty artystyczne i niematerialne, wynikające z relacji stylowych, przestrzennych i kulturowych sfery społecznej, prywatnej i religijnej.

Układ urbanistyczny przedstawia inne wartości niż pojedyncze budynki. Szczególnie ważnym jest zachowanie czytelności historycznego układu urbanistycznego oraz ochrona obszarów o wartościowym krajobrazie kulturowym z ich dominantami architektonicznymi, ciągami widokowymi i osiami kompozycyjnymi. Wpis do rejestru zabytków pozwoli na ograniczenie zagrożeń jakie tworzą m.in. nowe inwestycje mogące mieć negatywny wpływ na ekspozycję historycznego układu urbanistycznego Dukli.

Historyczny układ urbanistyczny Dukli jako materialne odzwierciedlenie zaistniałych i ewoluujących zjawisk architektoniczno-przestrzennych, politycznych, społecznych oraz gospodarczych posiada wielowątkową wartość dydaktyczną i może być przedmiotem badań wielu dziedzin, m.in. archeologii, historii procesów lokacyjnych, genealogii rodów szlacheckich i magnackich, czy historii sztuki, w tym mecenatu artystycznego i urbanistyki.

Podniesione wyżej aspekty w pełni uzasadniają wpis historycznego układu urbanistycznego Dukli do rejestru zabytków województwa podkarpackiego.

Historyczny układ urbanistyczny Dukli w całości oraz w odniesieniu do poszczególnych jego elementów został opisany w wielu opracowaniach naukowych i dokumentacyjnych wykorzystanych w prowadzonym postępowaniu, m.in. w:

- B. Bosak, K. Drozd, *Dukla – studium ochrony wartości kulturowych miasta*, 2015, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 7487.
- B. Bosak, K. Drozd, *Dukla – studium ochrony wartości kulturowych miasta. Część ilustracyjna oraz katalog*, 2015, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 7488.
- *Dukla. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, red. L. Kozakiewicz, maszynopis, Warszawa 1964, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 3611.

- J. Figurska-Dudek, *Dukla. Historia rozwoju przestrzennego do końca XVI wieku*, Dukla 2019.
- J. Figurska-Dudek, *Dukla w średniowieczu. Prolegomena do badań*, Wiadomości Konserwatorskie 42/2015, s. 91-100.
- M. Gransicki, *Badania odkrywkowe zabytkowych piwnic przedprożowych w zachodniej pierzei rynku w Dukli, jako przyczynek do programu rewitalizacji zespołu staromiejskiego w Dukli*, Czasopismo Inżynierii Lądowej, Środowiska i Architektury t. XXXIV, z. 64 (3/II/17), lipiec-wrzesień 2017, s. 91-101.
- M. Gransicki, *Sprawozdanie z badań architektonicznych studni przy pierzei zachodniej Rynku w Dukli*, 2019, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 8892.
- M. Gransicki, W. Pasterkiewicz, *Raport z archeologicznych badań wykopaliskowych w obrębie przedproży zachodniej pierzei rynkowej w Dukli dla projektu przebudowy historycznych piwnic oraz budowy korytarza podziemnego wzdłuż pierzei rynku w Dukli*, 2019, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 9180.
- *Indeks właścicieli i użytkowników nieruchomości cyrkułu dukielskiego w latach 1785-1789 na podstawie Metryki Józefińskiej*, oprac. D. K. Nowak, t. I, Krosno 2019.
- J. Koszczan, J. Koszczan, *Kalendarium zdarzeń różnych z Dukli i okolic znalezionych w polskojęzycznej prasie codziennej i innych dokumentach*, t. I i II, Dukla 2021.
- *Krosno, Dukla i okolice. Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. E. Śnieżyńska-Stolotowa, F. Stolot, Warszawa 1977.
- A. Kubicka-Marek, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego prowadzonego podczas realizacji zadania obejmującego przebudowę skwerów zielonych przy ulicy Trakt Węgierski oraz wymianę oświetlenia ulicznego na działkach nr ewid. 90, 91 w Dukli w ramach programu rewitalizacji rynku w Dukli*, 2021, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 9746.
- T. Łopatkiewicz, *Najwcześniejsze relacje konserwatorskie o zabytkach Krosna i powiatu oraz ich autor Ludwik Mieczysław Lubicz Potocki (1810-1878)*, Bibliotheca Pigoniana t. VII, Krosno 2022.
- M. Proksa, *Zamek bastionowy w Dukli w świetle badań archeologiczno-architektonicznych*, Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 1980-1984, Rzeszów 1991.
- *Sprawozdanie z badań archeologicznych w obrębie obszaru objętego ochroną konserwatorską: zespołu pałacowo-parkowego wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-801 z 20.02.2013 r. oraz stanowiska archeologicznego nr 5 AZP 113-73/26 w Dukli na działce numer ewidencyjny 27/A, 2022 r.*, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 10767.
- Ł. Stachurski, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych przeprowadzonych w Dukli w roku 2020*, 2020, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 9483.
- E. Świeykowski, *Monografia Dukli*, Kraków 1903.
- J. Tur, *Dukla. Opinia historyczno-urbanistyczna*, maszynopis, 1969, Archiwum WUOZ Krosno, sygn. 3599.

Charakter zabytku wpisywanego do rejestru zabytków uzasadnia zastosowanie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. tj. art. 6 ust. 1 pkt 1 lit. b,

z którego wynika że ochronie prawnej podlegają bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome będące w szczególności układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi ze względu na posiadane wartości artystyczne, historyczne i naukowe określone w art. 3 pkt.1, 2 i 12 tejże ustawy. Zastosowanie art. 7 ust. 1, art. 8, art. 9 ust. 1, art. 89 pkt. 2 i art. 93 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy znajduje podstawę w zakresie właściwości miejscowej, rzeczowej, instancyjnej i kompetencyjnej Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do rozpoznania niniejszej sprawy. Art. 104 kpa powołano, gdyż niniejsza decyzja załatwia sprawę będącą przedmiotem postępowania.

Od decyzji niniejszej przysługuje stronom – na podstawie art. 127 § 1 i art. 129 § 1 i 2 kpa – odwołanie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Departament Ochrony Zabytków w Warszawie w terminie 14 dni od jej doręczenia, za moim pośrednictwem.

Zgodnie z art.127a § 1 kpa w trakcie biegu terminu do wniesienia odwołania Strona może zrzec się prawa do wniesienia odwołania wobec organu administracji publicznej, który wydał decyzję. Zgodnie z art.127a § 2 z dniem doręczenia organowi administracji publicznej oświadczenia o zrzeczeniu się prawa do wniesienia odwołania przez ostatnią ze stron postępowania, decyzja staje się ostateczna i prawomocna.

pieczęć

podpis i pieczęć WKZ

okrągła

Załączniki:

1. Mapa ewidencyjna: Dukla – historyczny układ urbanistyczny z zaznaczonymi granicami ochrony konserwatorskiej.
2. Pouczenie o skutkach wpisu do rejestru zabytków.

Otrzymują:

1. Gmina Dukla, 38-450 Dukla, ul. Trakt Węgierski 11.
2. Strony postępowania w drodze obwieszczenia.

Do wiadomości:

3. Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa.
4. Terenowy Oddział Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Rzeszowie, ul. Hetmańska 15, 35-064 Rzeszów.
5. Urząd Miejski, 38-450 Dukla, ul. trakt Węgierski 11.
6. Starostwo Powiatowe, 38-400 Krosno, ul. Bieszczadzka 1.
7. WUOZ Delegatura w Krośnie, 38-400 Krosno, ul. Bieszczadzka 1c.
8. A/a x 3 – Wojewódzki Urząd Ochrony zabytków z siedzibą w Przemyśle, ul. Jagiellońska 29, 37-700 Przemyśl.

Opracowanie: mgr Barbara Łosowska-Dudek i mgr Katarzyna Solińska - WUOZ Delegatura
w Krośnie.